

Bogatyński, Władysław

Listy hetmana Tarnowskiego do Albrechta z r. 1544 o taktyce wojennej z Turkami

Przegląd Historyczny 17/1, 99-104

1913

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

II.

Listy hetmana Tarnowskiego do Albrechta z r. 1544 o taktyce wojennej z Turkami.

Prawie cały piąty dziesiątek XVI w. był czasem ogólnego, spotęgowanego naprężenia w świecie chrześcijańskim. Nigdy może w tym wieku Polska nie była tak bliską wstąpienia do ligi antytureckiej, tak bliską walki z Turkami, jak wtedy. Cesarz, król rzymski, gospodar wołoski, już się związali, Polskę usiłowano wciągnąć¹⁾. Najzagorzalszym w Polsce zwolennikiem krucyaty na Turków ze strony skoalizowanych państw chrześcijańskich był hetman Tarnowski. Całe życie nurtowała w nim myśl krucyaty, nie doczekał się jej ziszczenia. Specjalnie też studyował taktykę wojenną z Turkami i Tatarami, a wyrazem tego jest traktat o walce z Turkami, który powstał z rozmów hetmana z Janem Strazyuszem, przez tego ostatniego spisanych dla Karola V (r. 1542)²⁾. Rok 1544 i 1545—to lata krytyczne w tem ogólnem poruszeniu przeciw Turkom. Wtedy to hetman Tarnowski i książę pruski, Albrecht, wymieniają plany strategiczne, omawiają szczegółowo taktykę walki przysłej z Turkami. Szczególniej ciekawe pod tym względem są listy Tarnowskiego z r. 1544, z których trzy niżej przytaczamy. Zaleca w nich hetman wypróbowany przez siebie tabor, jako jedyny sposób walki z Turkami. Wszystko obmyślone dokładnie i szczegó-

¹⁾ Dr. J. Nistor. Die Moldauischen Ansprüche auf Pokutien. Archiv f. österr. Geschichte 101 Bd. Wien 1910. str. 150—1, Dr. L. Kolankowski. Polityka ostatnich Jagiellonów. Kwart. histor. r. 1911, zeszyt 1, str. 60.

²⁾ J. C. Tarnovii de bello cum iuratissimis Christianae fidei hostibus gerendo, disputatio sapientissima. Rkp. Bibl. Jagiell. 949 (41—53), Teki Naruszewicza. (Rkp. Mz. XX. Czartoryskich) Nr. 59, nr. 122, T. Korzon. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce 1912, I. str. 295.

łowo, wystawia hetmanowi świadectwo pierwszorzędno strategika i praktyka.

Listy te są jeszcze i dlatego tak bardzo ważne i ciekawe, że dowodzą zażyłości w stosunkach Albrechta z hetmanem Tarnowskim, która w tych latach i następnych doszła do punktu kulminacyjnego. Korespondencya Tarnowskiego z Albrechtem z lat poprzednich (po r. 1532)¹⁾ ożywiona, wzmogła się w tym czasie niepomrotnie. Albrecht żąda od hetmana, by go bratem nazywał, ten przyjmuje propozycję i podpisuje się: *servitor obsequentissimus et deditissimus frater*. I rzeczywiście, w tych latach (1544 i nast.) szczególnie występuje Tarnowski jako orędownik Albrechta w Polsce, broni jego spraw i interesów, znosi się z nim we wszystkich ważniejszych sprawach Rzeczypospolitej, chcąc go jaknajsiłniej z nią związać²⁾, po myśli zresztą księcia pruskiego, zdanego na łaskę Polski, a pragnącego zająć wobec niej wpływowe i znaczące stanowisko.

1544
8 April.

Illustrissimo Principi domino domino Alberto dei gratia Marchioni Brandenburgensi et in Prussia Steliniae Pomeraniae Cassubarum et Solauorum duci, Burgrauio Norimbergensi Rugiae Principi domino suo colendissimo.

Illustrissime Princeps domine domine colendissime, Addictissima obsequendi voluntate mea diligentissime commendata. Quantum meum extiterit studium in promouendis negociis Ill. d. vrae., non dubito Ill. d. vram. ex domino suo cancellario cognouisse. Quod autem exitus rerum neque voluntati Ill. d. vrae. neque meo desiderio satis respondit, causas et per se intelligere et ex d. oratoribus accepisse Ill. d. vram. puto. fuit uero ea causa Ill. d. vrae. quae ut ex sententia ejus conficeretur sane aequum erat. Sed quum non defuerint, qui quo minus Ill. d. vrae. satisfieret intercedebant, factum oportuit, ut oratores Ill. d. vrae. re infecta ad eam reuenterentur. Quod Ill. d. vram. sapienter moderateque ferre temporique dare confido. Cui quidem quantus quantus sum obsequendi studium summum meum defero. Idque in primis opto, ut aliquando hic commoda mea opera uti possit Ill. d. vra., quippe qui gratia Ill. d. vrae. antiquius ducam nihil, in summoque foelicitatis loco ponam mandata Ill. d. vrae. quae forte mihi dat dareque unquam velit.

¹⁾ T. j. po śmierci Szydłowieckiego, teścia swego, którego miejsce zajął w stosunkach z Albrechtem.

²⁾ Charakterystyczne jest wyrażenie Tarnowskiego w liście do Albrechta z 16/VII. 1545 z Warszawy: *Ego de omnibus, quae republicae isti periculosa fore intelligo, soleo liberius cum Ill. d. v. conferre, quod eam, huic regno coniunctissimam esse certo sciam*“. Arch. w Królewcu Rkp. Briefarchiv B₂.

Nouarum rerum hic plane hoc tempore est nihil, quas quidem Ill. d. vrae. scire intersit ejus. Id tamen ex nunciis Vaiuodae Moldauiae cognouimus, mandasse illi Caesarem Thurcarum, ut in aulam suam anno praesenti veniat ex pacto. Nam quum Moldauiam illi Caesar restitueret, praescripsit illi, ut tercio quoque anno se conueniret itaque numc illi eundum esse. Qui si iuerit, sunt qui existiment isthic esse periturum neque in Moldauiam reuersurum magno nostro malo. Nam si in Thurcia hominem Caesar retinuerit, Sordziacum Moldauiae praefecturum esse certum est. Unde quantum periculi nobis metuendum erit, facile est cogitare. Nam eciamsi nullus Thurcarum exercitus sit futurus, tamen Sordziaco in Moldauia praefecto satis erit nos a Thartaris et Moldauis geminis hostibus vexari. Scio vaiuodam omnia timere inuitissimumque illuc esse profecturum. Sed quid faciat? quum spes in nobis nulla, nullus apud nos receptus. Non defuerunt qui S. Mtati. Regiae persuadebant, ut Vaiuodam adjutum uellet. Sed ut in caeteris rebus ita in ea quoque placet nos esse securos neque moueri impendentibus periculis. Quae ut deus in melius uertat precor.

Imperatorem Thurcarum non putant in Hungariam personaliter esse uenturum, sed missurum tamen exercitum, ipsum uero in propinquioribus illinc locis futurum. Nunc autem aduentare illuc dicuntur in dies milites Thurcici, nulloque cum periculo numerus illorum crescit, qui quum confecerint justum exercitum id quod reliquum est non captorum locorum expugnare conabuntur procul dubio. Quod reliquum est commendo me iterum atque iterum plurimum et ex animo gratiae Ill. d. vrae. Cujus successus ut d. deus perpetuo prosperet multorumque temporum ei vitam concedat precor.

Datae Tharnouiae 8. Aprilis Anno domini 1544.

Ill. d. vrae.

Seruator

Ioannes Comes in Tarnow etc. scripsit.

Archiwum w Królewcu. Rkp. Briefarchiv Bz.

1544 8 Apr.

Illustrissimo Principi domino domino Alberto dei gratia Marchioni Brandenburgensi et in Prussia Stetinae Pomeraniae Cassubarum et Sclauorum Duci Burgrauio Norimbergensi Rugiae Principi etc. domino suo colendissimo.

In manus proprias.

Illustrissime princeps, domine domine plurimum observandissime. Paratissima obsequendi voluntate diligentissime commendata. Quod I. d. v. tantopere agit gracias pro ea opere, quam in comiciis rebus Ime d. v. prestiti ea et si non est tanti facere tamen dignatur pro sua in me gracia. Ego autem ita sum addictus nomini I. d. v., ut nihil sit tantum quod non quantum in me esset semper libentissime causa I. d. v. facere uelim. Et nunc quo et e dignitate et ex sententia negocia I. d. v. conficerentur dedi operam quam potui, de quo constitit inprimis I. d. v. domino Cancellario qui hic et spectator et sollicitator di-

ligentissimus unacum collega suo fuit. Cum quo aperte sum sepe locutus, quod autem minus quam ego optabam et I. d. v. voluit profecerimus. quid obstiterit, tum ipsa sapienter perspicit, tum vero ex oratoribus suis habet compertum. Id enim et hic in negociis v. I. d. impedimento fuit, quod alyas sepe et in aliis negociis reipublice officere solet. ut tandem tamen ea mala que nos in perniciem trahunt superemus faxit deus. Nec michi dubium est quin I. d. v. suo prudenti consilio pro sua sapientia communicato cum his consilio qui hanc Rempublicam saluam esse uolunt et qui ea ambitione non ducuntur, ut propter eam negocia publica parum curent, non sit regno huic defutura habituraque sit virtutis sue amorisque erga eam Rempublicam curam, ut aliquando ad hoc tendatur, ne Respublica pereat et id euellatur quod nocet, necesse tamen est, ut id in tempore et tempestive fiat. nam posthac vix consilium reperiri poterit per quod respublica saluari possit, ut nunc in regno vngarie apparet, de quo scribit I. d. v. Regnum enim illud priuatis et intestinis odiis ambitione ceterisque viciis ardebat. quorum malorum non magis certe non minus aput nos est faciliusque, nisi dominus deus saluos nos esse voluerit ad extremum periculum libertatis nostre nos venturos, quippe qui ea presidia non habeamus quibus Vngaria abundabat. Ego quantum in me est doleo vicem nostram, sique potero pro mea paruitate I. d. v. et illis qui Reipublice bene uolent (utinam aliquando ad hoc veniat, ut periculum preueniamus) assistam. precandus itaque dominus deus, ut omnia in melius uertat, accepi tabulas ab I. d. v. ad quarum picture similitudinem Imperatoris Turcarum exercitus dicitur instrui solere, quarum unam memini me vidisse aput Ioannem regem. Sed cum quodam fidem Mahometanam professo, licet aliunde oriundus, qui a puericia in turcia sit educatus homoque militaris sit, de his cum conferrem hanc quam a me habet ab illo accepi, quam referebat esse ueram, vtcumque tamen sit, non sunt nimium difficiles. constat enim a lateribus a tergo equitibus suis hostem circumdare solere, a fronte uero ita instructum esse, ut bombarde catenis compacte peditatum antecedant. Cameli uero similiter catenis colligati a lateribus sint pro presidio et municione, et ita ad hoc aduertendum et intendendus animus, quoniam primum dei auxilio demum tamen bono ordine talis ejus apparatus perfringi possit. Cum autem exercitus principum cristianorum, quibus cum eo res est, non est tam numerosus quod uiribus seu numero cum ejus copiis equari possit. cogitanti mihi hec ratio instruendi exercitus accomodata mihi est visa multas propter causas, quas explicare coram facilius possem quam describere, quod aliquando deodante erit, quo mihi copia conferendi de his et aliis necessariis cum I. d. v. erit. Quia uero communicare uoluit me I. d. v. secum hanc picturam mitto eandem ad I. d. v. et quicquid eciam suo iudicio fecerit aduersus tam instructum hostem uelit quoque mecum communicare. Cujus iudicium ut pote tanti ac scientissimi rerum bellicarum ducis aput me erit loco magni muneris, antequam autem ad conflictum generalem veniendum sit, hoc mihi videtur non postremum immo summe necessarium, ut leui equitatu pabulatores qui akan-dze uocantur arceri possint, ne exercitui victus copiam ministrent, quod quidem dei auxilio non nimium foret difficile. In redeundo quoque facile aggredi possit. dicitur enim in omni expeditione exercitum suum

labore ita attritum esse quod tunc temporis facile aggredi possit. uidenturque mihi etiam alia stratagemata, quibus si ad congressum generale ventum foret in camelis et peditibus suis magnum disturbium essent factura. de quo potius coram quam per litteras. Hec et si sciam ea omnia que ad usum belli pertinent v. I. d. melius nosse et scire. pro mea tamen in eam obseruancia quod que ita voluit et ut agnoscat confidentissime et optimo animo omnia secum uelle me agere. Idcirco et id pro tenuitate ingenii mei quod aput me cogitavi id ipsum offerre libenti animo volui. Comendans cum his plurimum et ex animo I. d. v. gracie. Cui multos et felices annos a domino deo precor et exopto. ex Tarnow 8 aprilis 1544

E. v. I. d.

Servitor

Ioannes Comes in Tarnow etc. scripsit.

Archiwum w Królewcu. Rkp. Briefarchiv B₂.

1544

26 Junii.

Illustrissimo Principi domino domino Alberto dei gratia Marchioni Brandenburgensi et in Prussia Stetinae Pomeraniae Cassubarum et Sclavorum Duci Rugiae Principi Burgrabio Noremburgensi etc. domino domino colendissimo proprias in manus ill. excellentissimae suae ds.

Illustrissime princeps domine domine colendissime! Post diligentissimam obsequiorum meorum comendacionem.

Intellexi ex litteris Illustrissime dominacionis vestrae deliberacionem ejus Belli aduersus Turcam instituendi prudentissime scriptam, quam quod mecum Benigne communicare sit dignata, ago et habeo I. d. v. ingentes gracias. faxit autem deus, ut Cristiani Monarche, quorum auspiciis res bellice geruntur, presertim aduersus Turcam postpositis de religione disceptacionibus et simulatibus privatis eligant potius iudicio quam fauore vel alio quouis modo tales exercitus duces, qui in rebus gerendis tantum consilio valerent, ut eorum usus utilis esse possit. In quo si eo uentum fuerit (ut sine assentacione dicam) primas partes I. d. v. habitura esset, si ratio boni habebitur. nam illi qui proficiuntur in capitaneos (ut nemini detraham) uix aliquando feliciter res gerere possunt, nisi singulari fortune beneficio neque enim, ut audio, id curant id aduertunt nec querunt modos tam in ordinandis aciebus quam in reliquis belli gerendi rebus, quid contra hostem fieri facereque utile sit. hoc tantum faciunt, ita disponunt, eundem semper ordinem obseruando, quem semel didicerunt. Cum alioquin non idem modus in bello gerendo aduersus hostem quemlibet et diuersum tenendus sit. Quin vero spectandum eoque omnes belli rationes referendas esse ad statum et dispositionem hostilis exercitus, aliter enim contra hunc hostem, aliter in Gallia et Italia esset pugnandum. Cum et alia locorum natura et alia belli et prelii ineundi dispositio, que omnia minime aduertuntur. Sed hec omnia pro sua prudentia et scit et melius intelligit, quam a me scribi possunt. Quod autem rationes meas attinet, quas punctim exaratas ad I. d. v. miseram quibusque utendum

esse existimarem, presertim in hoc quod partem peditatus intra curruum municionem et partem artelarie in fronte exercitus collocandum esse putavi, multis de causis nunc quoque hec ipsa ratio utilis mihi esse uidetur. primum quod ita copiosum equitatum non habeamus, qui diuidi sine nostro incommodo possit et ita collocari ut cumque, nam certum id esse, quod pauci impressionem hostium hoste multitudine abundante sustinere non possent. Quare mihi est visum disponere et collarare illos in eo loco, in quo utiliorem nauarent operam et potius in alis et subsidiis, quam in alio loco. Nisi fortasse visum esset pro tempore paucos nonnullos opponere qui ex prouocacione primos arcerent et ubi opus esset post ordines tuto se subducere valeant. alterum, quod difficilior esset, equitatu hostis congressus cum peditatu intra municiones curruum locato quam si prima fronte equitatus illi opponatur. tertium quod res ea ut inusitata hosti magis esset formidini, nam difficultatem et stuporem affert ei, qui id tale quidquam expertus sit nunquam. Quod non ita facile describi potest quam si coram cum I. d. v. mihi conferendum foret, presertim cum ejus generis sint plurima que litteris difficile enucleari possint, quod deo dante aliquando futurum est, quando de his et ceteris mutua colloquendi occasio dabitur. Rogo autem, ut meam hanc ad I. d. v. scribendi libertatem boni consulat. non enim dubito, I. d. v. optime nosse que in talibus rebus gerendis sint utiliora, atque ego ut Phormio Hannibalem de rebus tantis doceam non necessarium esse puto. Sed et confidencia ejus in me favoris et ejus jussa effecerunt, ut libere ea sciberem que scencio. Quod autem jubet ne cuiquam id quod ad me misit communice, ne zolis qui omnes bonos ex odio laccessunt obtrectandi detur argumentum, faciam sine dubio. et si quis forte meorum cartam illam depictam uiderit, nec ipse sciet autorem. Quod vero scribit I. d. v., ut in litteris scribendis me ejus fratrem appellem, expostulatque mecum, quod in scriptis meis eo nomine non sim usus: ego me I. d. v. tante celsitudini imparem esse sciens unquam ut hoc nomen mihi usurparem non uidebatur dignum. Quamuis I. d. v. pro sua summa virtute et ingenua humanitate eum me appellare dignata est, forsitan quoque ut cristianus princeps eo respectu, quod nomine patris Adę omnes simus fratres et presertim cristiani. Quare ne uidear uelle contrauenire, voluntati et mandato I. d. v. scribam et faciam ut jubet. Itaque me geram, ut et deditissimum fratrem et obsequentissimum seruitorem re ipsa me semper suum I. d. v. experiatur. Cujus graciae me obsequiaque mea perpetua diligentissime et ex animo comendo, utque I. d. v. dominus deus felicissime ac diutissime seruet incolumem precor et exopto.

Ex Osziek 26 Junii 1544.

E. I. d. v.

Servitor obsequentissimus et deditissimus frater

Ioannes Comes in Tarnow etc. scripsit.

Archiwum w Królewcu. Rkp. Briefarchiv B2.

Dr. WŁADYSŁAW BOGATYŃSKI.